

Tisza István külügyi befolyásának intézményesülése 1914 őszén¹

A háború kezdetétől a kompakt parlamenti többség, az ellenzéki lojalitás és a feltétlen uralkodói bizalom különösen szilárd hatalmi pozíciót biztosított Tisza István miniszterelnöknek mind a magyar belpolitikában, mind a Monarchia közös ügyeit érintő döntésekben. A dualizmus változatlan fenntartásában való teljes egyetértés és a háborús opció elfogadása képezte Ferenc Józsefhez fűződő különleges kapcsolatának két alappillérét. Az agg uralkodó benne látta a magyar politikai stabilitás zálogát és hajlott korára utaló rezignált melankóliával jegyezte meg, hogy "legalább, amíg élek" Tisza maradjon kormányon.² A kortársak közül államférfiúi jelentőségét egyenesen az 1848-as forradalmak utáni Habsburg Birodalom hatalmi állása újrateljesítőjéhez, Felix Schwarzenberg herceghez hasonlította.³ A hadműveletek megindulása után többnyire katonai-hadászati ügyekben is támogatta előterjesztett javaslatait, s ezért a kabinetirodát évtizedek óta irányító Arthur Bolfras tábornok augusztus végén elragadtatással jelentette ki: „Még soha nem volt Őfelségének olyan nagy hitellel bíró minisztere, mint Tisza gróf.”⁴

A Monarchia kormányzati struktúrájában a magyar miniszterelnök valódi súlyát sokkal inkább a külpolitikai befolyása juttatta kifejezésre, amelyhez már a júliusi válság idején nagyon előnyösen változtak az intézményi, személyi és technikai feltételek. Érdekérvényesítési lehetőségét és tájékozottságát rendkívüli módon növelte bizalmasának, Burián Istvánnak informális újra-pozicionálása a bécsi hatalmi központban. A király személye

¹ Részlet a Birodalmi lojalitás és nemzeti érdekérvényesítés: a közös külpolitika magyar befolyásolása az első világháborúban c. készülő munkából.

² Báró Burián István naplói (1907–1922) a Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltárában. Szerk. Horváth Erzsébet, Tenke Sándor. Budapest 1999 (a továbbiakban: BBIN), 1914. jún. 8. 101.

³ Somogyi Éva: *Ferenc József*. Budapest, 1989. 184–185. Vermes Gábor: *Tisza István*. Budapest 1994, 212–213.

⁴ BBIN, 1914. aug. 25. 120.

körüli miniszter július közepétől állandó meghívottja lett a közös minisztertanácsi üléseknek, feloldva ezzel a magyar miniszterelnök elszigeteltségét e fontos testületben.⁵ Burián egyidejűleg tanácsaival közvetlenül is segítette a háborús döntés diplomáciai kivitelezését, amellyel kívívta a keményvonalas háború-párti főtisztviselő, Alexander von Hoyos miniszteri kabinetfőnök teljes elismerését.⁶ Mindennapi jelenléte a külügyminisztériumban általánosan elfogadott lett, s valósággal kézben tartotta Berchtoldot, akivel kiélezett helyzetekben gyakran naponta többször konzultált.⁷ Az elkövetkező hónapokban oly mértékben teljesedett ki tanácsadói funkciója és a külügyi ügymenetre való rálátása, hogy joggal nevezték virtuális külügyminiszter-helyettesnek a Ballhausplatzon.⁸ De Burián egyúttal megmaradt, ahogy magát szívesen aposztrofálta, „bécsi magyar követnek” is, s diplomáciai jelentéseknek beillő, hosszú magánlevelekkel, táviratok és telefonüzenetek sokaságával tájékoztatta a magyar kormányfőt a külpolitikai helyzet alakulásáról. Tiszának persze nem ez volt az egyedüli diplomáciai információs forrása, mert az előző napi legfontosabb külügyi táviratok gróf Forgách János politikai osztályfőnök válogatásában minden reggelre megérkeztek számára az éjszakai bécsi vonattal.⁹ A szerteágazó diplomáciai információk birtokában a magyar miniszterelnök nem csupán a kiegyezési törvényben biztosított ellenőrzést gyakorolhatta a külpolitikában, hanem kezdeményezéseivel a döntéshozatal megkerülhetetlen tényezőjévé lépett elő. Külpolitikai befolyásának ilyen mérvű intézményesítése lényegében a kiegyezés nagyhatalmi államnacionalista felfogását váltotta valóra, hogy a közös ügyek magyar dominálása teremti meg az eredményes nemzeti érdekérvényesítést, amely a háború folyamán a Monarchia nagyhatalmi állásának, területi sérthetlenségének védelmet és a

⁵ BBIN, 1914. júl. 19. 108.

⁶ *Schicksalsjahre Österreichs: Die Erinnerungen und Tagebücher Josef Redlichs, 1869–1936*. Red. Fritz Fellner, Doris Corradini. Bd. 2. Wien-Köln-Weimar 2011, 1915. jan. 22., 9.

⁷ Thallóczy Lajos naplói. Országos Széchenyi Könyvtár kéziratára, Fol. Hung. 1677/3. (a továbbiakban: TNL), 1914. aug. 1.

⁸ Leslie, John: The Antecedents of Austria-Hungary's War Aims: Policies and Policy-making in Vienna and Budapest before and during 1914. In: E. Springer – L. Kammerhofer (red.): *Archiv und Forschung, Das Haus-, Hof- und Staatsarchiv in seiner Bedeutung für die Geschichte Österreichs und Europas*. Wien-München 1993, 341.

⁹ Hantsch, Hugo: *Leopold Graf Berchtold. Grandseigneur und Staatsmann*. Graz-Wien-Köln, 1963, 638.

dualista struktúra változatlanságát tekintette a magyar nemzetállam biztonságos fennmaradása feltételének.

A megváltó katonai csapás, ahogy a háborús megoldás hívei a Szerbia elleni hadüzenetet nevezték, egyáltalán nem szabadította meg a kettős monarchiát a fenyegető nacionalista irredentizmustól, s a katonai erejét lekötő kétfrontos háború során újabb nemzetiségi területei válták a szomszéd államok, Olaszország és Románia aspirációinak célpontjává. Ausztria-Magyarország e két szövetségese támadó háborúnak ítélte a Szerbia elleni katonai akciót és az Oroszországgal való konfrontációt, s így szövetségi kötelezettségeik defenzív jellegére hivatkozva helyezkedtek várakozó álláspontra. A háborús döntés magyar elfogadásának feltétele, a balkáni területi érdektelenség hivatalos ki nyilvánítása, Szerbia osztrák-magyar annektálásáról való lemondás olasz relációban épp oly kevésbé gyakorolt semlegesítő hatást, mint ahogy alkalmassága Oroszország háborútól való távoltartására is teljességgel illúzióknak bizonyult. Az olasz és a román probléma az által nyert különös jelentőséget, hogy a német stratégiai tervezés változatlanul számolt a két vonakodó szövetséges aktív katonai támogatásával, s Monarchia terhére területi és nemzetiségpolitikai engedményekkel kívánta őket a központi hatalmak oldalára állítani.¹⁰ Az 1914. augusztus eleji német indítvány, hogy a Monarchia a közös győzelem érdekében saját olasz lakta területei egy része (elsősorban Trentino) átengedésével ösztönözze Olaszországot a katonai kooperációra, mind az osztrák, mind a magyar kormányzati elit számára teljességgel elfogadhatatlannak bizonyult. A szolidaritás jele, hogy a dualista partnert hátrányosan érintő német magatartást a magyar miniszterelnök részesítette éles bírálatban. Elutasító érvelésében kétségtelenül erőteljesen érvényesült a magyar nemzeti szempont is, hogy a terület-átengedés precedensül szolgált a balkáni államok zsaroló politikájához, Románia etnikai alapú területi igényeihez. Tiszát különösen nyugtalanította, hogy a nemzeti elvet kíméletlenül meglebegetető német eljárás figyelmen kívül hagyta a kettős monarchia multinacionális összetételét és diszkreditálja háborús céljait, a területi állomány és a nagyhatalmi állás megvédését. Egyúttal illúzióknak minősítette azt a német várakozást, hogy Róma területi engedményekkel megnyerhető a központi hatalmak

¹⁰ Hanák, Péter: Die ungarischen Staatsmänner und der Kriegseintritt Italiens: Beiträge zur Aussenpolitik Österreich-Ungarns in der Zeit von Juli 1914 bis Mai 1915. In: Österreichische Osthefte, 11. (1969) 4. 197–202.; Afflerbach, Holger: *Der Dreibund. Europäische Grossmacht- und Allianzpolitik vor dem Ersten Weltkrieg*. Wien-Köln-Weimar 2002. 846–48., 858–59.

számára, s érezhető malíciával mutatta ki a berlini vezetés felelősségét az olasz távolságtartásban. Szerinte a belga semlegesség agresszív német megsértése által kiváltott angol hadüzenet folytán állt elő olyan geopolitikai helyzet, amelyben Itália nem áll többé a központi hatalmak mellé, mert hosszú és védtelen tengerpartjaival nem vállalja az angol-francia tengeri haderővel való konfrontációt, így a német és az osztrák-magyar külpolitika aktuális feladata nem lehet más, mint az olasz semlegesség fenntartása.¹¹

Az eredményesség érdekében Tisza alapvető célként fogalmazta meg a diplomáciai akciók koordinálását, a háborús célok egyeztetését és a kölcsönös egymásrautaltságból eredő szövetségesi egyenrangúság elismertetését Németországgal. A mértéktelen német világpolitikai ambíciók miatti szkepszise folytán, augusztus végén egyelőre csak Buriánnak vetette fel bizalmas megfontolásra, hogy a Monarchia külpolitikai döntéshozói az első katonai győzelmek után mérlegeljék az oroszokkal és franciákkal kötendő méltányos béke kilátásait.¹² Végso soron bízott a német stratégiai terv sikerében, s ezért a nyugati fronton kivívandó győzelem elősegítésére a legfelső kormányzati és katonai körökben következetesen síkra szállt a kolosszálisan nehéz szövetségesi feladat teljesítése, az orosz offenzívának a Monarchia saját erőivel való feltartóztatása és lefékezése mellett. A katonai teljesítőképesség végső határáig folytatott eredményes galíciai védelmi háborúval vélte elkerülhetőnek, hogy a Monarchia gyengének mutakozzék, szövetségese gyámolítására szoruljon, s a német politikai és katonai dominancia kiszolgáltatottjává váljék.¹³

A szeptemberi fordulat Marne-nál, a német villámháborús stratégia meg hiúsulása nehéz helyzetbe hozta a keleti fronton harcoló osztrák-magyar csapatokat, amelyek súlyos veszteségekkel és egyre nagyobb területek föladásával járó feltartóztató csatákat vívtak a túlerőben lévő orosz hadsereggel. A Galíciában kialakult orosz fölény kiegyenlítésére a németek egyelőre nem akartak nagyobb erőket Keletre átirányítani, hanem Romániának a háborúba való gyors bekapcsolásával kívánták mérsékelni a Monarchiára nehezedő orosz nyomást. A német szándékot II. Vilmos császár személyes felvetése nyomatékosította, hogy a központi hatalmak oldalán a román hadsereg kap-

¹¹ Komjáthy, Miklós (ed.) *Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates der Österreichischen-Ungarischen Monarchie (1914-1918)*. Budapest 1964., 1914. aug. 8. 159–166.

¹² BBIN: 1914. szept. 2. Tisza Buriánnak. In: *Gróf Tisza István Összes Munkái*, 2. kötet. Budapest 1924, (a továbbiakban: TIÖM 2), 113.

¹³ Tisza Berchtoldnak, 1914. szept. 3. TIÖM 2, 116–118.

jon nemzeti feladatot, az orosz invázió által fenyegetett Erdély védelmét.¹⁴ A román katonaság erdélyi megjelenését proponáló német kezdeményezés, amely nem volt tekintettel az állami szuverenitás és integritás féltéséből eredő magyar fenntartásokra, világosan jelezte Magyarország fontosságának zsugorodását a német hatalompolitikai számításokban. A világháború kitörése és a hadiesemények alakulása az Osztrák-Magyar Monarchia német szövetségre való olyan nagymérvű ráutaltságát eredményezte, hogy az előállt kényszerhelyzetben a németek számára jelentősen csökkent értékéből a bismarcki szövetségszerződés koncepcióban Magyarországra ruházott és évtizedekig betöltött sajátos szerep, a Monarchia németellenes tájékozódásának és a szlávbarát belpolitikai fordulatának ellensúlyozása. Ezt a különleges német-magyar kapcsolatot a vaskancellár éppen az Erdélyre irányuló román irredentizmus elleni energikus fellépésével alapozta meg, és a magyar vezetésű multinacionális „szent istváni állam” stabilitása II. Vilmos császár uralma idején is különleges figyelmet élvezett a német hatalmi politikában, mint a kettős szövetség fő támasza és a ciszlajtániai cseh-szláv áttörés egyik fontos akadálya.¹⁵ Magyarország tartósan kivételezett német kezelése ellenére a júliusi válság idején már sem a németbarát magyar politikai körökben, sem az osztrák-magyar diplomáciában nem volt teljes bizonyosság arról, hogy a német szövetség Romániával szemben is valóban maradéktalanul garantálja a Monarchia, s benne a magyar államterület integritásának biztonságát.¹⁶

A német háborús stratégiában Romániát elsődlegesen mint potenciális oroszellenes szövetségest vették számításba. A központi hatalmak oldalán való román hadba lépés nyilvánvalóan csak az orosz területi ajánlat hatástalanítása esetén jöhetett szóba, amely már a román semlegességért cserébe szerződésben garantálta Románia igényét Bukovina, Erdély és a román lakta kelet-magyarországi területek birtokba vételére az általa alkalmasnak talált időpontban.¹⁷ Ebben a konstrukcióban az orosz uralom alatt élő románok csatlakozása a

¹⁴ Hantsch: Id. mű, 677.

¹⁵ Diószegi, István: *Bismarck und Andrássy: Ungarn in der deutschen Machtpolitik in der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts*. Wien 1999. 54, 57.; Pantenburg – Isabel F.: *Im Schatten des Zweibundes. Probleme österreich-ungarischer Bündnispolitik 1897-1908*. Wien-Köln-Weimar 1996, 83-86., 104-115.

¹⁶ Galántai, József: *Die Österreichisch-Ungarische Monarchie und der Weltkrieg*. Budapest 1979. 251-278.

¹⁷ Hajdú Tibor: A cári Oroszország hadicéljai Magyarországgal szemben az első világháborúban. In: *Magyarország és a nagyhatalmak a 20. században*. Szerk: Romsics Ignác, Budapest 1995, 29-35.

nemzeti államhoz természetesen szóba sem kerülhetett. Az orosz befolyás kiküszöbölésére és a kisebbségben lévő román németbarátok támogatására ezért kínált a német diplomácia a román etnikai állomány egészét átfogó, többet ígérő jövő perspektívát, amely egyfelől legalább a magyarországi románok teljes nemzeti emancipációját, másfelől Oroszország legyőzése után a Besszarábiával való egyesülést helyezte kilátásba. A németek az erdélyi kérdésben készek voltak továbblépni és befolyásukat a Monarchiát érintő román területi kompenzáció érdekében érvényesíteni. Maga II. Vilmos szuggerálta 1914 szeptemberében a berlini osztrák-magyar nagykövetnek, hogy a Monarchia ne csak a bukovinai morzsát, hanem nagyobb falatot vessen oda Romániának, amellyel nyilvánvalóan Erdélyre utalt.¹⁸ Az egyidejűleg keletkezett első német hadicél-programokban a megnagyobbodott Romániát a jövőbeni német vezetésű közép-európai gazdasági szövetség részeként kezelték, amelyben Erdély státusza és hovatartozása másodlagos kérdésnek számított.¹⁹ A Romániára orientálódó német Balkán-diplomácia alapvonalai feltűnő hasonlóságot mutattak Ferenc Ferdinánd trónörökös elképzeléseivel, aki a románokat a nemzeti egyesülés elősegítésével szándékozott Ausztria és Németország szilárd szövetségének megnyerni Oroszország és a pánszlávizmus ellenében. A kontinuitást a kialakult személyi kapcsolati hálózat változatlansága jelezte, mert a Belvedere-műhely olyan prominens erdélyi román munkatársai, mint Aurel Popovici vagy Alexandru Vaida-Voevod, a háború kitörése után a nemzeti emancipációs reményeiket Németország erősödő befolyásához és regionális hatalmi súlyának növekedéséhez kapcsolták és a román ügyekben tanácsokkal és információkkal látták el a német diplomáciát.²⁰

A Romániának adandó területi engedményeket az osztrák és a magyar kormányzati elit éppoly határozottan utasította el, mint Olaszország esetében. A Monarchia nagyhatalmi presztízsének és területi integritásának védelme érinthetetlen közös érdeknek számított, s a német szövetséges nyomásgyakorlása fokozta az osztrák és magyar politikusok közötti szolidaritást. A dua-

¹⁸ Silberstein, Gerard E: *The troubled alliance: German-Austrian relations, 1914 to 1917*. Lexington 1970, 187–188.

¹⁹ Bihl, Wolfdieter: Zu den österreichisch-ungarischen Kriegszielen 1914. In: *Jahrbücher für die Geschichte Osteuropas*, 4. (1968), 507.; Elvert, Jürgen: *Mitteleuropa! Deutsche Pläne zur europäischen Neuordnung, 1918-1945*. Stuttgart 1999, 36-39.

²⁰ Kann, Robert A.: *Erzherzog Franz Ferdinand*. Wien 1976, 224-227.; Szász Zoltán: Politikai élet és nemzetiségi kérdés a dualizmus korában (1867–1918); In: *Erdély története*. Főszerk.: Köpeczi Béla. III. köt. Budapest 1987, 1691-92.; TIÖM 2, 190., 197-198.

lista partnerek teljes összhangjáról tanúskodott, hogy a közös minisztertanácsban az osztrák miniszterelnöktől hangzott el az erdélyi német kezdeményezés lesújtó kritikája, hiszen aligha lehetett kétséges, hogy Romániának teendő területi engedmények serkentik a hasonló olasz igényeket. A követelőző német demarsok következetes visszautasításával a külügyminiszter is kivívta Tisza elismerését, aki viszont az ülést uraló felháborodás légkörében óvott a sérelmi politizálástól és a Németország elleni viszontvándaktól, hogy ne nehezítsék a Monarchia számára életfontosságú kooperációt az önző szövetségessel.²¹ A szövetségi egyenrangúság képviselte és a Magyarországot közvetlenül érintő német törekvés a román hadba lépés kikényszerítésére együttesen teremtették meg annak feltételeit, hogy a magyar miniszterelnök kulcspozícióba kerüljön a német kapcsolatok kezelésében, különösen a román politika alakításában. E kényes területen Tisza azért ragadta magához a kezdeményezést, mert a körülményekkel könnyen megaluvó Berchtoldot már nem tartotta elég állhatatosnak ahhoz, hogy energikusan és meggyőzően semlegesítse a román autonómia- és területi engedmények érdekében megnyilvánuló német nyomást, s eloszlassa az előreláthatóan elutasító magyar magatartás miatti német bizalmatlanság elmélyülését. A németek által a magyarországi románoknak javasolt engedményeket, amelyek a politikai területi autonómia kiépülésének lehetőségét hordozták, ugyanis éppúgy nem tekintette tárgyalási alapnak, miként a Román Nemzeti Pártot sem fogadta el közvetlen tárgyaló partnernek, mert a háborús viszonyok közepette nem kockáztatta az év eleji kudarc megismétlődését, a magyar-román ellentétek nyilvános manifestálódását. Ezért a két román nemzeti egyház legmagasabb tisztségviselőinek szóló patetikus levelekben üzent meg a magyar nemzetiségi politika korrigálására való hajlandóságát. Ez a politikai szándéknyilatkozat kétségtől ígéretes szakítást jelentett a korábbi magyar kormányok nyelvi homogenizációs törekvéseivel, s késznek mutatkozott a közoktatási törvénynek a román konfesszionális iskolákat sújtó nyelvi előírásait felfüggeszteni, a román nyelv közigazgatási és jogszolgáltatási használatát növelni, továbbá a választójogi törvényt a románoknak kedvezően módosítani, de anélkül, hogy a területi autonómia problémáját érintette volna. A korábban is megegyezés-párti egyházfejedelmek részéről nem is maradt el a remélt azonnali pozitív visszhang, amelynek nyilvánosságra hozatala Tisza számára taktikai eszközt teremtett egyfelől arra, hogy a nemzeti egyházak

²¹ Komjáthy: id.mű, 1914. szept. 20. 177–184.

által reprezentált mérsékelt román többségre hivatkozva morálisan presszionálja a radikális nemzeti politikusokat a magyar-román megegyezés általa javasolt formájának támogatására, másfelől arra, hogy a németeknek bizonyítsa a magyar kormány nemzetiség-politikai reformokra való hajlandóságát a románok megnyerése céljából.²²

A magyar engedmények kedvező fogadtatásának előkészítése és a német türelmetlenség leszerelése érdekében a magyar miniszterelnök közvetlenül végezte a román viszonylatban érdekelt legfontosabb külügyi tényezők, Ottokar Czernin gróf bukaresti osztrák-magyar követ, továbbá a bécsi és bukaresti német diplomaták folyamatos tájékoztatását. Külön emlékiratban valóságos vezérfonalat készített számunkra és ebben részletesen indokolta az magyar nemzetállam megbontásának hátrányos politikai és katonai következményeit. Erdély németek által sugalmazott autonómiáját vagy quasi román állami szuverenitás alá helyezését többek között azért vetette el, mert 900 ezer magyarnak és 250 ezer németnek, az erdélyi lakosság gazdagabb és műveltebb részének a román többségi uralom alá kerülése egyfelől megrendítené a magyar multinacionális politikai nemzet kohézióját és háborús elszántságát, másfelől a magyar állami fennhatóság alatt maradó másfél millió román elbizonytalanodása a hadviselést veszélyeztető feszültséget generálna magyar-román viszonylatban.²³

Személyi vonatkozásban Tisza félhivatalos diplomáciai kapcsolatai nem nélkülöztek bizonyos pikantiát, hiszen a bukaresti osztrák-magyar képviselő élén álló csehországi arisztokrata, Czernin korábban Ferenc Ferdinánd bizalmasaként azt a merész tervet latolgatta, hogy a dualizmus felszámolása és a magyar befolyás megtörése, valamint a román szövetség megerősítése érdekében Erdélyt válasszák le Magyarországtól, s egyesítsék a nagyosztrák dunai monarchia protektorátusa alá kerülő román királysággal, amely Bajorország németországi státuszához hasonló jogosítványokkal rendelkezne.²⁴ Azonban bukaresti tapasztalatai alapján és az orosz-román közeledés hatására Czernin optimista véleménye a román szövetség kilátásairól fokozatosan megváltozott. A háború kezdetétől egyre szorosabban együttműködött Tiszával, s a Ballhausplatzon uralkodó tanácstalanságot bírálva 1914 augusztusá-

²² Tisza levélváltása Metianu görögkeleti és Mihályi görögkatolikus érsekkel, 1914. szept. 22. és 24. TIÖM 2, 272-278.; Szász: Id. mű, 1691-92.

²³ Denkschrift zur rumänischen Frage. 1914. szept. 26. TIÖM 2, 159-166.

²⁴ Kann: Id. mű, 173.

ban már elismerte a román ügyekben a kompetenciáját és tényleges irányító szerepét.²⁵ Tiszát és Czernint közel hozta egymáshoz a román kérdésben tapasztalt német nyomásgyakorlás és a Monarchia nagyhatalmi állása megtartásának közös szándéka. Abban a külpolitikai stratégiai alapkérdésben sem tért el már a helyzetértékelésük, hogy Románia viszonyulását a háborús felekhez végső soron nem a magyar nemzetiségpolitika, a magyarországi románoknak ígért engedmények nagysága dönti el, hanem a területi nyereségek, különösen Erdély megszerzésének kilátásai a keleti hadszíntér erőviszonyainak és a világháborús győzelmi esélyeknek a függvényében. Ezzel szemben a német diplomácia és hadvezetés kizárólag a román nemzeti igények kielégítésétől elzárkózó „különutas magyar politikát” hibáztatta azért, hogy meghívja Románia katonai elköteleződését a központi hatalmak oldalán, s ezzel veszélyezteti a közös háború sikerét, a végső győzelmet.²⁶

A német stratégiai tervezés egy nagyszabású déli frontnyitással, a török hadba lépést támogató román csatlakozással képzelte lefékezni a galíciai orosz offenzívát, mérsékelni a Monarchiára nehezedő nyomást, s fenntartani a német haderő támadó aktivitását a nyugati hadszíntéren.²⁷ A bécsi német nagykövetnek válaszolva a magyar miniszterelnök illúziónak nyilvánította azt a német feltételezést, hogy Bukovina átengedése és Erdély politikai autonómiája önmagában és automatikusan garantálja Románia bekapcsolását a háborúba, mert a keleti fronton megnyilvánuló orosz katonai túlsúly visszatartja Bukarestet egy ilyen kockázatos lépéstől, sőt a Monarchia szorongatott háborús helyzete kifejezetten területi követelései fokozására ösztönzi. Álláspontját a romániai közhangulatról szóló információkkal támasztotta alá: az ottani elitcsoportok nagyobb és befolyásosabb hányada – a kivárára játszó kormány mellett – az antant sikere révén kívánja a kettős monarchia román etnikai területeinek mielőbbi megszerzését, míg a központi hatalmak kevés számú szimpatizánsa is csak a semlegesség híve, s nincs olyan számottevő társadalmi erő, amely kardot akarna rántani Oroszország ellen. Ezért sokkal realisabb célkitűzés Románia semlegesítésére törekedni, amelyhez külpolitikai és hadászati súlypontváltást, a Bulgáriával való szövetséget és az

²⁵ Czernin Tiszának, 1914. aug. 18. In: Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára, 44. fond: Tisza István iratai (a továbbiakban: MREZSL TII), 7-21/44.

²⁶ Telegramm von Bethmann, 1914. nov. 4. MREZSL TII 7-21/64.

²⁷ Jansen, Karl Heinz: *Der Kanzler und der General: Die Führungskrise um Bethmann Hollweg und Falkenhayn 1914–1916*. Göttingen 1967, 39–43.

orosz haderő visszaszorítására irányuló közös támadó fellépést tartott szükségesnek.²⁸

A Románia-politika elveiről és céljairól kialakult német-magyar diplomáciai polémia csak egy szűk szeletét képezte a kettős szövetségen belül felhalmozódott feszültségeknek, amelyek forrását az osztrák-magyar hadvezetés égető problémája, a galíciai orosz túlerő leküzdéséhez nyújtott német támogatás csekélyége képezte. A Ballhausplatz diplomáciai fogásai, előbb a különbékével való fenyegetés, majd az egységes főparancsnokság német tervét támogató szervilizmus, nem hoztak eredményt.²⁹ A habozó külügyminiszter feltűnő tartózkodását a közvetlen tárgyalásoktól a magyar miniszterelnök különösen azért nehezményezte, mert a Monarchia vezetőinek – saját magát is beleértve – a háború kezdete óta nem sikerült világos képet alkotni a német háborús célokról és stratégiai megfontolásokról. Ezért hozott a közös minisztertanács 1914. október végén Tisza javaslatára olyan döntést, hogy a külügyminisztérium a német kormánnyal való tárgyalásokra állítsa össze az osztrák-magyar háborús célokat, külön megjelölve a Monarchia szövetségi kötelezettsége teljesítésének határait és feltételeit. Ez utóbbi kitétel szorosan összefüggött az olasz és román területi kompenzációs probléma állandósulásával és a keleti fronton kialakult katonai helyzettel.³⁰

Berchtold a németek által erőltetett román engedménypolitika elutasításában teljesen azonos véleményen volt Tiszával, s a németekkel való érintkezés során a magyar miniszterelnök argumentumait visszhangozta.³¹ A német követelésekre adott november eleji magyar választ hatásos diplomáciai eredménynek tartotta, amely a román szövetségi hadba lépés kérdésében az „egészséges igazságok” kimondásával cáfolta a birodalmi kancellár megalapozatlanul optimista helyzetmegítélését. Úgy látta, a bátor helyreigazítás a Bethman-Hollweg felelősség-áthárító „arcátlanságait” arrogánsan képviselő bécsi német nagykövetre is olyan kijózanítóan hatott, hogy a diplomata „egy megrendszabályozott négy lábú benyomását keltette.” A szokatlanul merész hangvétel jelezte Berchtold megnövekedett önbizalmát, s visszatért kezdeményező készsége abban is megnyilvánult, hogy ezt a pillanatot alkalmasnak találta arra, hogy Tisza a Románia miatti kölcsönös ingerültség csillapítása

²⁸ Tisza Tschirschkynek, 1914. nov. 5. TIÖM 2, 266–268.

²⁹ Rauchensteiner: Id. mű, 164–172.

³⁰ Komjáthy: id. mű, 1914. okt. 31. 184–192.

³¹ Berchtold beszélgetése Monts gróffal, 1914. nov. 15. MREZSL TII 7-21/14.

végezt személyesen járjon el Berlinben és a német főhadiszálláson, illetve hogy az osztrák-magyar megkeresések iránt „nagyothalló szövetségest” meggyőzze a galíciai tartós orosz erőfölény súlyos katonai és diplomáciai következményeiről. A kedvező német fogadtatáshoz annál inkább nagy reményeket fűzött, mert november elején közzétették Tisza szeptemberi levélváltását a román egyházi méltóságokkal a nemzetiségi jogok kiterjesztéséről, s amnesztiát hirdettek a román politikai elítéltek számára.³²

A magyar engedményeket negligáló Hindenburg-távirat, a keleti német hadseregcsoporthoz főparancsnokának szokatlan intervenciója a román nemzetiségi kívánságok egészének teljesítése érdekében, változatlanul Magyarország negatív szerepét állította előtérbe a német stratégiai számításokban. Így az uralkodó személyes bizalmasaként Tisza azonnal megkapta a felhatalmazást a Monarchia képviselőjeként a németországi tárgyalásokon.³³ Diplomáciai megbízatásában a személyes képességek és a magabiztos elhivatottság mellett az a dualista külpolitikai hagyomány is érvényesült, hogy egy magyar politikus eredményesebben képviseli a Monarchia érdekeit a németekkel szemben, mint egy osztrák-német külügyi hivatalnok, akit megbénít kishitúsége, az erősebb testvér iránti tekintélytisztelete.

³² Berchtold Tiszának, 1914. nov. 5. és 6. MREZSL TII 7-21/66 és 68.

³³ Burián Tiszának, 1914. nov. 13. (levél és távirat), MREZSL TII 7-21/5 és 6.